

УДК 347.422

Кириченко Ю. І.,
викладач кафедри загальноправових
дисциплін Інституту кримінально-
виконавчої служби

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИБОРУ ШЛЯХУ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ З СОЛІДАРНИХ БОРЖНИКІВ

У статті розкриваються актуальні теоретичні і практичні питання, що постають перед кредитором, який зіткнувся із невиконанням зобов'язання солідарними боржниками. Проаналізовані теоретичні основи виникнення та реалізації солідарного обов'язку. Наведено практичне врегулювання цих питань та пропозиції для законодавчого усунення прогалин законодавства.

Ключові слова: суб'єкти зобов'язань; об'єкт зобов'язань; зміст зобов'язань; кредитор; боржник; кредит; множинність зобов'язання; цесія; правонаступництво.

В статье раскрыты актуальные теоретические и практические вопросы, которые возникают у кредитора, который столкнулся с невыполнением обязательства солидарными должниками. Проанализированы теоретические основы возникновения и реализации солидарного обязательства. Приведено практическое урегулирование этих вопросов и предложения для законодательного устранения пробелов законодательства.

Ключевые слова: субъекты обязательств; объект обязательств; содержание обязательств; кредитор; должник; множественность обязательств; цессия; правопреемство.

Постановка проблеми. Невиконання позичальниками своїх обов'язків щодо повернення кредиту та оплати процентів впродовж останніх років є предметом більшості справ, як у цивільному, так і в господарському судочинстві. Більше того, такі правовідносини все частіше стають предметом кримінального процесу. Причиною таких явищ прийнято вважати наслідки фінансових криз, але не слід виключати фактори наявні і в стабільний час, а саме випадки фінансового шахрайства, невдале планування бізнесу, неякісний підбір клієнтів кредиторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці цивільного права питання, пов'язані з багатоманітними аспектами цивільно-правової відповідальності, в т.ч. і питання щодо підстав настання та змісту договірної відповідальності, були предметом наукових досліджень таких вчених/цивілістів, поміж яких насамперед слід назвати роботи С. Братуся, Г. Матвеева, Р. Халфіної, П. Недбайла, М. Строговича, Б. Назарова, В. Венедиктова, В. Грибанова, О. Йоффе, О. Красавчикова, М. Малєйна, В. Кудрявцева, В. Луця, Д. Бобрової, О. А. Підпригори, Є. Харитонова, Н. Саніяхметової, Н. Кузнецової, Я. Шевченко,

О. Дзери, А. Довгерта, В. Щербини, І. Бірюкова, Ю. Заїки, В. Гопанчука, С. Донцова, В. Глянцева, М. Мариніної та багатьох інших.

Постановка завдання. Розкрити актуальні теоретичні і практичні питання, що постають перед кредитором, який зіткнувся із невиконанням зобов'язання солідарними боржниками, а також проаналізувати теоретичні основи виникнення та реалізації солідарного обов'язку.

Виклад основного матеріалу. Якими б не були причини виникнення заборгованості, процес її стягнення завжди має схожий алгоритм: «подання позову – застосування заходів забезпечення – судовий розгляд – винесення рішення – примусове виконання рішення».

Затяжність і ефективність кожного з етапів цього процесу напряду залежить від наполегливості сторін.

Першим етапом процесу стягнення заборгованості є подання позову. На даному етапі для кредитора є визначення предмету позову, формування позовних вимог і підбір доказів. Предмет позову напряду залежить від наявності забезпечення по кредиту. Якщо кредит незабезпечений, шлях по стягненню заборгованості один – позов до позичальника. При наявності забезпечення кредиту у вигляді майнової (іпотека, застава) або фінансової поруки наявні різні способи стягнення. Оптимальним і оперативнішим у більшості випадків є подання позову, який би і містив в собі вимоги щодо всіх наявних ресурсів погашення заборгованості за кредитом.

Характеризуючи значення солідарних зобов'язань, Ф. К. Савіні вказує, що солідарне зобов'язання є перевагою для кредитора й обмежен-

ням для боржника [8, с. 249]. Дійсно, пасивна солідарність дає кредиторіві право вибрати найбільш заможного боржника, маючи інших у запасі. Солідарність же активна дозволяє всім кредиторам отримати вигоду від виконання [9, с. 15].

У разі, якщо кредит забезпечений порукою найбільш оптимальним є подання позову до позичальника і поручителя. При цьому кредитор може обирати територіальну підсудність, виходячи з положень ст. 109, 110 ЦПК України. Якщо позичальник і поручитель мають однаковий юридичний статус (фізичні чи юридичні особи) особливих проблем при відкритті провадження не виникає. У разі коли поручитель і позичальник мають різні юридичні статуси виникають деякі правові колізії та суперечливість судової практики.

Згідно зі ст. 16 ЦПК України, не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом [6, с. 20].

Виходячи з вказаної норми законодавства, кредитор маючи вимоги до позичальника і поручителя, які мають різний юридичний статус вимушений звертатися до різних за юрисдикцією судів.

Така позиція чітко висвітлена в Узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009 – 2010 роки) від 7 жовтня 2010 року та роз'ясненню, даному в п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [7, с. 10].

Отже, виконуючи вказані норми законодавства та слідуючи закріпленій судовій практиці, кредитор окремо звертається до позичальника та поручителя. У процесі доказування у таких справах нерідко виникає питання: чи не є одночасне звернення до суду для стягнення заборгованості з позичальника та поручителя подвійним стягненням і як мають виконуватись такі рішення?

Вирішення такого питання потребує визначення поняття поручительства. Відносини поручительства передбачають солідарний обов'язок боржника і поручителя перед кредитором, якщо не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність.

Солідарна відповідальність за цивільним законодавством України – відповідальність кількох боржників перед кредитором, коли кредитор управі вимагати як від усіх боржників разом, так і від кожного з них окремо повного або часткового виконання зобов'язання.

Порядок виконання солідарного обов'язку боржників передбачений ст. 541, 543, 544, 545 Цивільного кодексу України.

Згідно зі ст. 541 Цивільного кодексу України солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання.

На думку К. Анненкова, який вказує, що солідарне зобов'язання (у тому числі й солідарна відповідальність) може мати місце лише тоді, коли вказівка на можливість її виникнення була в законі прямо виражена. Солідарність не може вважатися в жодному разі встановленою ні шляхом висновків із закону,

ні внаслідок поширювального застосування за аналогією закону, який встановлює її в інших схожих випадках, що означає неприпустимість встановлення її на одних лише здогадах. За відсутності позитивного встановлення солідарності в законі чи договорі неможливе прийняття боржниками такого тягара шляхом опосередкованого висновку з існуючих між ними правовідносин, наприклад, із неподільного володіння [11, с. 57].

Якщо розглядати солідарний обов'язок як відповідальність, то положення ст. 543 Цивільного кодексу України щодо порядку виконання солідарних обов'язків можна застосовувати і до солідарного відшкодування збитків. Для кредитора це означає, що штрафні санкції за невиконання умов кредитного договору він вправі стягувати як з боржника, так і з поручителя.

Статтею 543 Цивільного кодексу України передбачено право кредитора в разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) вимагати виконання обов'язку (тобто заявити вимогу про стягнення заборгованості) частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Якщо кредитор від одного із солідарних боржників одержав виконання обов'язку не в повному обсязі (тобто стягнуто заборгованість не в повному обсязі), він має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників, при цьому солідарні боржники залишаються зобов'язаними перед кредитором доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Солідарний обов'язок припиняється виконанням лише в разі стовідсоткового задоволення

вимог кредитора. Якщо солідарний обов'язок щодо відшкодування збитків виконано у повному обсязі одним із боржників, обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором припиняється.

Згідно зі ст. 544 Цивільного кодексу України боржнику, який виконав солідарний обов'язок, надане право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього. Якщо один із солідарних боржників не сплатив частку, належну солідарному боржникові, який у повному обсязі виконав солідарний обов'язок, несплачене припадає на кожного з решти солідарних боржників у рівній частці.

Тобто, особливість застосування солідарної відповідальності полягає в тому, що в разі її застосування кредитор вправі притягти до відповідальності як усіх боржників разом, так і кожного з них окремо, причому як повністю, так і в частині боргу. Більше того, кредитор, який не одержав повного задоволення від одного з солідарних боржників, має право вимагати недоодержане з решти солідарних боржників. При цьому солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки зобов'язання не буде погашено повністю.

З указаних норм матеріального права вбачається можливість стягнення заборгованості з усіх боржників разом так і окремо без будь якого обмеження такого стягнення в залежності від юридичного статусу осіб. Таким чином, процесуальні положення (ст. 16 ЦПК України) дещо суперечать матеріальним положен-

ням ЦК України про солідарний обов'язок.

У такій ситуації частина судів загальної юрисдикції застосовують пріоритет процесуальних норм і відмовляють у відкритті провадження у частині вимог до суб'єктів господарювання. Інші суди, особливо останнім часом, вважають за можливе стягнення заборгованості солідарних боржників, навіть якщо один з них є юридичною особою [10, с. 120].

Такий підхід вважається найбільш оптимальний для кредитора з точки зору оплати судових витрат, економії часу для участі у судових засіданнях, та отримання одного судового рішення, щодо всіх наявних ресурсів погашення заборгованості. Якщо боржник або поручитель мають намір затягувати судовий процес, оптимальніше буде пред'явлення позовів окремо до кожного з них. У такому випадку можливо швидше отримати рішення з пасивнішого боржника і виконувати його вже в той час як активніший боржник всіляко перешкоджає і затягує судовий розгляд.

Висновки. Таким чином, диспозитивність норм законодавства і різноманітність судової практики дозволяє кредитору обирати для себе оперативні та ефективні шляхи стягнення заборгованості у кожному конкретному випадку.

Досить складними з правової точки зору є випадки, коли в рішенні суду не чітко встановлена відповідальність певних суб'єктів, а вона покладається на відповідачів солідарно. Так, у ст. 216 ЦПК України говориться про те, що суд ухвалюючи рішення на користь кількох по-

зивачів або проти кількох відповідачів, повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним. Але у ч. 2 ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» наведена неприпустиме положення, яке, поперше, має стосуватися вимог до виконавчого документу, тому має розкриватися у ЦПК, а не у Законі України «Про виконавче провадження».

По-друге, якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, то у виконавчому документі не повинен зазначатися один боржник та один стягувач.

По-третє, у виконавчому документі має визначатися, в якій частині необхідно виконати таке рішення і за чий рахунок та в чиїх інтересах.

По-четверте, у Законі України «Про виконавче провадження» має більш докладно розкриватися випадок, коли у виконавчому документі встановлено, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Зазначені питання потребують доопрацювання законодавцем, оскільки саме на нього покладений обов'язок забезпечити якісну та зрозумілу модель стягнення боргу. Натомість, кредитори змушені шукати відповідь у судовій практиці, в той час як суть солідарного обов'язку чітко визначена теоретично.

Список використаних джерел

1. Бірюков І. А. та ін. Цивільне право України. Київ, 2000.
2. Зобов'язальне право: теорія і практика. Київ: Юрінком Інтер, 1998.
3. Тertiшніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007.
4. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. *Офіційний вісник України*. 2003 р. № 40. Ст. 356.
5. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посіб. / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та ін.; за ред. О. В. Дзери. Київ, 1998.
6. Постанови пленуму Верховного Суду України у цивільних справах станом на 5 берез. 2011 р.: зб. Київ: Алерта, 2011.
7. Узагальненні судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009–2010 роки) від 7 жовт. 2010 р.: лист ВСУ від 7 жовт. 2010 р.
8. Савиньи Ф. К. Обязательственное право; пер. с нем. Ф. Фукс и Н. Мандро. М., 1876: январь и февраль. *Журнал гражданского и уголовного права: январь и февраль*. С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1876, Кн. 1. С. 281–284.
9. Сарбаш С. В. Обязательства с множественностью лиц и особенности их исполнения. М.: Статут, 2004. 112 с.
10. Кредит. Позика. Банківський вклад / Л. М. Горбунова, С. В. Богачов, І. Ф. Іванчук, Д. С. Йора; М-во юстиції України. Київ: ТОВ «Поліграф-Експрес», 2006.
11. Анненков К. Система русского гражданского права. Права обязательственные. 2-е изд., пересмотр. и доп. С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1901. Т. 3. 495 с.

У. Курыченко,
*Senior Lecturer of General legal disciplines
of the Institute of criminal-Executive
Service*

CURRENT ISSUES IN THE WAYS OF DEBT RECOVERY FROM JOINT DEBTORS

The article discloses actual theoretical and practical issues, which usually appears in front of creditor, who faced a problem when joint debtors do not comply with their duties. It also includes analysis of principles of uprising and implementation of joint obligations. The article adduces practical resolution of these issues and proposals for legislative removal of legislative gaps.

Failure to meet obligations in disbursement of a loan and payment of the interest is the main subject of the majority of cases during the recent years, both in civil and commercial law. Moreover, increases a number of cases when such legal relations are becoming the subject of criminal proceedings. The main reason for these phenomena is an effect from financial crisis, but we can't exclude also some factors that exist at a stable time, namely, cases of financial fraud, ineffectual business planning, unsatisfactory client selection by creditors.

Regardless of the reason of debt creation, the process for its collection is always quite similar: commencement of an action – application of injunctive relief – judicial examination – rendering of decision – levying of execution of a judgement.

Duration and effectiveness of each stage of this process directly depends on the perseverance of the parties.

Cases when the judicial decision does not clearly shows the responsibility of certain party and just divide responsibility between defendants are rather complicated from the legal point of view.

Above mentioned issues should be finalized by the legislator, since it is his responsibility to provide a qualitative and understandable model of debt collection. Instead, creditors are forced to seek for an answer in judicial practice, while the essence of the joint liability is clearly defined theoretically.

Key words: *party of an obligation; subject matter of an obligation; scope of obligations; the creditor; the debtor; the credit; the active plurality of the parties; the passive plurality of the parties; the mixed plurality of obligations; cession; legal succession.*

Надійшла до редакції 18.09.2017